

Seyfəddin ALTAYLI – 75

Ortaq türk dilinə aparan yol milli təhsildən keçir

Böyük Atatürk deyirdi ki, türklər gerçək tarixlərini tanıdıqca özlərini daha qüdrətli hiss edəcəklər

XX əsrin sonlarında Azərbaycan müstəqilliyinin dünya miqyasında tanılmasında fədakarlıq göstərmiş şəxslərdən biri Türkiyənin İğdır şəhərində doğulub-böyümüş soydaşımız Seyfəddin Altaylıdır. 90-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanı Tanıtma Dərnəyini yaradan və ona rəhbərlik edən Seyfəddin bəy 30 il çalışdığı TRT-nin “Türkiyənin səsi” radiosu vasitəsilə ana Vətəninə təbliğatını aparıb. Məhz onun təşəbbüsü ilə bu radioda Azərbaycan türkcəsində yayım redaksiyası qurulub və o, bu masanın ilk rəhbəri olub. 2008-ci ildən 2018-ci ilədək hər gün canlı yayımlanan “Qorqud ata” verilişi də Seyfəddin bəyin ideyası idi. Azərbaycanın haqq davası uğrunda mübarizəni həyat amalına çevirən 75 yaşlı dilçi-türkoloq, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru 10 ildən çoxdur ki, Bakı Avrasiya Universitetində dərs deyir. Onunla söhbətimiz Türk dünyasının birliyinə aparan yol, ortaqlar dil və kimlik məsələləri ətrafındadır.

– Seyfəddin bəy, 2025-ci il oktyabrın 6–7-də Qəbələdə keçirilən Türk Dövlətləri Təşkilatı Dövlət Başçıların 12-ci Zirvə Görüşünün Bəyannaməsində Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin qeyd edilməsi çağırışı öz əksini tapdı. Bu təşəbbüs irəli sürən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev Birinci Türkoloji Qurultayın 100 illik yubileyinin keçirilməsi haqqında sərəncam verdi. Söhbətimizə bu təşəbbüsdən və yubiley tədbirindən başlayaq.

– Azərbaycan Türk dünyasının birliyi və inkişafı naminə böyük töhfələr verir. Ana Vətənim Azərbaycanı sevən Türkiyə vətəndaşı olaraq bu təşəbbüslərə görə Prezident İlham Əliyevə minnətdarlığımı bildirirəm. O, birincisi, otuz il işğal altında qalan torpaqları yağıdan azad elədi. İkincisi, indi biz Zəngəzur dəhlizinin açılacağından danışıq. Bunlar heç də adi hadisələr deyil, bizim illərlə xəyal etdiyimiz Turan dünyasına aparan yoldur. Deməli, bu yolun memarı İlham Əliyevdir. Onun Birinci Türkoloji Qurultayın yüz illiyinin geniş miqyasda qeyd olunması barədə sərəncamı Türk dünyası üçün tələpəli və olduqca əhəmiyyətlidir. Amma razılaşsınız ki, Azərbaycanı, Türkün birliyini gözləri göturməyən qüvvələr də var. Onlar xaricdən bu təşəbbüslərə qarşı çıxışlar edə bilərlər. Bu qüvvələr həm Qərbdə, həm də Şərqdə var. Amma Azərbaycan Prezidenti siyasi iradə və qətiyyət göstərərək, bəyan etdi ki, bu yubiley yüksək səviyyədə, təmtəraqlı şəkildə qeyd olunacaq. Bu mövzuda Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetində keçirilən tədbirdə çıxışında da bildirdim ki, Azərbaycan, Anadolu və Asiya bizim əzəli və əbədi yurduumuzdur.

– Əslində, yubiley tədbiri ideyasını Türk dünyasının gələcəyinə ünvanlanan mesaj kimi də dəyərləndirə bilərik. Siz o gələcəyi necə təəvvür edirsiniz?

– Bu sözləri on üç yaşında ölkə ocaqlarına daxil olmuş və bu gün də həmin yolu davam etdirən birisi kimi deyirəm: iyirmi birinci əsrdə Türk dünyasının intibahı başlayır. Bunu ağıl və məntiqlə dərk etməli, gələcək nəsilləri yüz, iki yüz il bundan sonrakı realığa hazırlamalıyıq. Gələcəyə hazırlıq isə yalnız elm və tədrislə mümkündür. Biz Avropadan niyə geri qaldıq? Şərqdə intibah eramızdan əvvəl beşinci yüzillikdə başladı, on beşinci əsrə qədər davam etdi. Məhz bu əsrdə Şərqdə renessans dayandı, Qərbdə başladı. Onlar inkişafa mütəxəssislər yetişdirməklə, kadrların hesabına nail oldular. Arxasınca maarifləndirmə çağı gəldi. Bu proses isə özü ilə sənaye inqilabını gətirdi. Son nəticədə dünyanın bir nömrəli supergücü olan Osmanlı imperiyasını diz çökdürdülər. Bunlar tarixin bizə keçirdiyi dərsələrdir. Məhz bu tarixdən ibrət götürərək gələcəyimizə yön verməliyik. Tarix ondan dərs alınanda tarix, alınmayan da isə nağıl olur.

– Elə 100 il əvvəl Türkolji Qurultayın əsas tezislərindən biri maarifləndirmə yolu ilə birləşmək və güclənmək idi. Digər tezis bu gün də aktuallığını qoruyub saxlayan Türk kökənli ölkələr və xalqlar üçün ortaqlar dil məsələsidir. Bu məsələnin optimal həll variantını necə görürsünüz?

– Burada söhbət ortaqlar türkcədən deyil, ortaqlar ünsiyyət vasitəsindən getməlidir. Mən ömrümün otuz ilini üçcildlik “Azərbaycan türkcəsi” lüğətinin hazırlanmasına həsr etmişəm. 2015-ci ildən Azərbaycanda yaşayıram, Bakı Avrasiya Universitetində dərs deyirəm. Keçən ilin yayında dil qurumunun başkanı ilə görüşdüm. Həmin lüğətin bütün tirajı satılıb və əlavə çapa ehtiyac yaranmışdı. Təkrar nəşrini təklif edəndə soruşdular ki, lüğətə əlavələrin varmı? Dedim bəli, var. Üçcildlikdə 90 minə yaxın söz vardı, bunun üzərinə 13 min də əlavə elədim. Yəqin bu rəqəm yenə artacaq. Bunu ona görə söyləyirəm ki, Azərbaycanda bir çox yer adlarının etimologiyasını və mənasını araşdırmışam. Məsələn üçün Padar kəndi. Bu adın mənasını heç padarlıların özləri də bilmirlər. Orxan-Yenisey abidələrində yazılır ki, səkkiz oğuz, otuz tatar, on uyğur boyları mövcuddur. Həmin on uyğur boyundan altıncısının adı padardır. Yəni padarlılar uyğur kökənlidirlər. Borçalıların böyük əksəriyyəti qıpçaqlar türkləridir. Gəncəlilər oğuzlardı, Qubada kəngərlilər var. Sözümlərin canı odur ki, bu tayfaların hər biri öz dialektində danışır. Bəzən bir kəndin dialekti ilə digər kəndin dialekti uyğun gəlmir. Yaxınlıq olsa da, arada fərqlilik var. Dialektlərdə bizim mifoloji tariximiz yaşayır. Atalar sözlərimiz, idiomatik ifadələr var ki, minillikləri aşırıb günümüzlə gəlib çıxıb. Buna görə də ortaqlar türkcə deyəndə yerli dialektlərin aradan qalxması nəzərdə tutulmur. Mən türk ellərinin ortaqlar ünsiyyət dilinin yerli dialektləri öldürməsinə qarşıyam. Amma ümumi ünsiyyət dilinin olması vacibdir.

– Türk dünyasının Folklor Akademiyasının yaradılması təşəbbüsünü irəli sürmüşünüz. Sizcə, həmin akademiya ortaqlar türkcənin formalaşması istiqamətində hansı işləri görə bilər?

– Folklor ayrıca götürülmüş bir xalqın yemək mədəniyyətindən tutmuş geyiminə, süfrə arxasında əyləşmək ədəbindən başlamış dəfn adətinə qədər hər şeyi əhatə edir. Bu səbəbdən Türk dünyasının folklorunu özümüz müfəssəl şəkildə öyrənməli, arxeoloji qazıntıları özümüz aparmalıyıq. Aşkara çıxardığımız dəfn ayınının şərhini verməliyik. Nə yazıq ki, bugünkü bizim tariximizi özgələr yazıb. Mənə görə məktəblərimizdə ortaqlar dil, tarix, ədəbiyyat, coğrafiya, diyarşünaslıq, folklorla bağlı ortaqlar dərslərimiz yaradılmalı və məktəblərdə tədris edilməlidir. Ortaqlar dil türkdilli xalqlar arasında bağları möhkəmləndirməyə xidmət edir. Xalqlarımızın bir-birinə duyduğu qardaşlıq sevgisinin rəmzləri 1918-ci ildə Anadoludan qardaşlarına köməyə gələn, Azərbaycanda şəhid düşmüş türkiyəli mehmetçilər və Çanaqqalada qardaşları ilə çiyin-çiyinə döyüşərək canını fəda etmiş azərbaycanlı mehmetçilərdir. Amma bu gün ortaqlar dərsləklər olmadan vətəndaşlarımız bu iki coğrafiya və orada yaşayan xalqlarla bağlı məlumatlı malik olmayacaqlar. Əgər Bakı, Gəncə, Lənkəran, Xaçmaz, Ankara, İstanbul, Hakkari, İğdır və Ədirnənin küçələrində hər hansı insandan Türkiyə və Azərbaycanla bağlı soruşduqda, o, sizə doğru-düzgün cavab verə bilmərsə günah onun deyil. Bir millətin iki dövləti bu məsələni birdəfəlik həll etməyin yollarını axtarır tapmalıdır.

– 2008-ci ildən 2018-ci ilədək TRT-nin “Türkiyənin səsi” radiosunda canlı yayımlanan “Qorqud ata” verilişinin əsas missiyası Azərbaycan türkcəsini Türk dünyasına tanımaq idi. Türkoloji Qurultayın yubileyi ilə bağlı “Qorqud ata” verilişinin, bu dəfə təkcə Azərbaycan türkcəsində deyil, türkdilli xalqların dilində yayımının bərpası ideyasına necə baxırsınız?

– Həmin layihəyə başlayanda mən məhz bu ideyanı nəzərdə tuturdu. Azərbaycandan sonra efirə Türkmənistanı, Özbəkistanı, sonra Qazaxıstanı, Qırğızıstanı qoşmağı düşünürdüm. Bu xalqların hər biri öz dillərində proqram hazırlayıb yayınsınlar. Yəni bu verilişdə səslənən informasiyaya, söhbətə, mahnıya qulas asanların qulaqları o səslərə öyrəşəcəkdi. Beləliklə, bu xalqlar bir-birini asanlıqla başa düşəcəkdilər. Amma nə yazıq ki, o möhtəşəm layihəni bağladılar. İndi o adamlar “Qorqud ata”-nı efirdən silməklə nə itirdikləri barədə düşünsünlər. Bir neçə misal çəkmək istəyirəm. O zaman zabitimiz Ramil Səfərov məlum hadisəyə görə Macarıstan həbsxanasında yatırdı. Müsahibə üçün onun yanına gedən bizim jurnalistlərdən biri Ramildən Azərbaycan üçün darıxıb-darıxmadığını soruşur. O da cavabında deyir ki, xeyr, darıxmıram, özümü Azərbaycandan ayrı hiss etmirəm, çünki hər gün radioda bir saat “Qorqud ata” verilişinə qulaqlaşıram. Hind okeanında üzən gəmidən, Kanadadan, Norveçdən bizə məktub yazırdılar ki, qulağımız Azərbaycan türkcəsini eşidəndə fəvqəladə hisslər keçiririk, sevincdən kövrəlirik. Mənə görə, radio televiziya daha önəmlidir. Dağda, aranda, dünyanın istənilən nöqtəsində radionu dinləyə bilərsiniz, amma televiziyanın bu imkanı yoxdur. Buna görə də “Qorqud ata” yenidən efirə qayıtmalıdır.

– Türk dünyasının birliyi – Turan ideyasını böyük Mustafa Kamal Atatürk hələ 1933-cü ildə xatırlatmışdı. Ulu öndər Böyük Millət Məclisindəki çıxışında sovetlər birliyinin ona qədərki imperiyalar kimi dağılması ehtimalından danışıqlara sahib çıxmağa hazır olmalıyıq demişdi...

– O da olacaq. Böyük Atatürk deyirdi ki, mən bir gün Türk dünyasının birləşməsinə inanıram: “Əgər o günü görməsəm, bunun xəyalı ilə gözlərimi yumacam”. Təkcə keçmiş sovetlər məkanında deyil, Hindistanda da bizim 100 milyondan çox soydaşımız yaşayır. Yenə Atatürkün sözlərinə istinad etmək istəyirəm. Deyirdi ki, türk övladı özünün gerçək tarixini tanıdıqca özündə daha böyük işlər görmək qüdrətini hiss edəcək. Təkrar edirəm, milli tariximizi özümüz yazmalı və nəsillərimizə tanıtmalıyıq. Özümüzü tanıdıqca daha böyük olacağıq. Bu gün Türkoloji Qurultayın 100 illiyini tarixiləşdirərək kimliyimizi, dilimizi gündəmə gətirmək kimi müqəddəs işi görən şəxsiyyətləri Türk dünyası heç vaxt unutmayacaq.

*

Onu da qeyd edərk ki, 100 il bundan əvvəl Birinci Türkoloji Qurultayda səslənən əsas fikir və ideyaların gerçəkləşməsi az sonra bolşevik diktaturasının totalitar idarə üsulunun yaratdığı maneələrlə üzləşdi. Bu azmış kimi, qurultay nümayəndələrinin böyük əksəriyyəti 1937-ci il repressiyasının qurbanı oldu. Sanki əvvəlcədən düşünülmüş plan üzrə Türk dünyasının aydınlılarına divan tutuldu, bütövlükdə türkologiyasının inkişafına ağır zərbə vuruldu. Yetmiş il ərzində totalitar rejim milli tariximizlə yanaşı, kimliyimizin, dilimizin sıradan çıxarılması, unudulması üçün bütün iyrənc üsullardan istifadə etsə də, istəyinə nail ola bilmədi. Ötən əsrin sonlarında əldə edilən milli müstəqillik türk xalqlarının mənəvi dirçəlişinə, özünüdərk prosesinə ciddi təkan verdi.

Prezidentin sərəncamında qeyd olunduğu kimi, artıq Türk dünyasının yenidən vahid ailə şəklində formalaşması istiqamətində ciddi uğurlar əldə edilib. XXI əsrin Türk əsri olacağına şübhə edənlərin sayı getdikcə azalmaqdadır. Türk Dövlətləri Təşkilatının üzvü olan ölkələr, eləcə də hələlik dövlətçiliyi olmayan türkdilli xalqlar arasında qardaşlıq ruhu daha da möhkəmlənir. Qarşılıqlı mədəni əməkdaşlıq əlaqələrinin dərinləşdirilməsinə doğru atılan addımların bundan sonra davamlı xarakter daşıyacağına əminik.

*Söhbəti yazdı:
İmran BƏDİRXANLI*